

Kerken en kanonnen

Stedelijk verleden en historische genootschappen in Maastricht,

1853-1914

TYMEN PEVERELLI*

Churches and canons. Urban past and antiquarian societies in Maastricht, 1853-1914

Nineteenth-century Maastricht experienced what we might call a *memory boom*. This upsurge in historical interest was not a national or provincial affair, but was distinctly locally oriented. Central to this trend were two antiquarian societies, which were deeply imbedded in a network of amateur scholars. By analysing their antiquarian and historical writings, this article researches how the members of these societies cultivated the past of Maastricht. It shows how they evoked an urban self-image based on the hand on a conception of the Early and High Middle Ages as the town's golden age, and, on the other, on the remembrance of the sixteenth up to the eighteenth centuries as dramatic historical turning points. Their self-image was defined by its differentiation from other towns and nations, and by its integration into a larger regional or national whole. Thus, this research highlights the continuing relevance of urban identities for the elites of nineteenth-century Maastricht.

Het had een opening van een historische roman van Walter Scott of Umberto Eco kunnen zijn. In 1849 was de zojuist uit België teruggekeerde jonge advocaat Guillaume Franquinet aan het snuffelen op een verlaten kamer op de eerste verdieping van het stadhuis van Maastricht. Vrijwel per toeval stuitte hij daarbij op een tot dan toe vergeten stapel papieren. Hij schreef daarop een brief naar de burgemeester waarin hij zijn verwondering en droefheid uitte over de verwaarlozing van deze overblijfselen uit het stedelijk verleden. Maastricht had toch zo'n voorname rol gespeeld in de Romeinse en middeleeuwse geschiedenis, waarom had het dan nog geen archief zoals de meeste andere provincie-steden? Franquinet wist nog wel iemand die deze taak op zich kon nemen: zichzelf. Vanuit zijn voorliefde voor de taal en geschiedenis van zijn vaderstad bood hij aan de papieren voor het gemeentebestuur te bestuderen. De burgemeester moet onder de indruk zijn geweest van de brief, want Franquinet kreeg vrijwel onmiddellijk een kamer toegewezen in het stadhuis en nog in december van datzelfde jaar was hij officieel aangesteld als stedelijk archivaris.¹

* Mijn dank gaat uit naar Jan Hein Furnée, Joep Leerssen, de anonieme lezers en de redactie van *De Negentiende Eeuw* voor hun waardevolle opmerkingen bij dit stuk.

1 Antoon H. Jenniskens, 'Mr. G.L.D. Franquinet, eerste stadsarchivaris van Maastricht', in: Antoon H. Jenniskens e.a. (red.), *Campus liber. Bundel opstellen over de geschiedenis van Maastricht aange-*

Afb. 1 Alexandre Schaepkens, die nauw betrokken was bij zowel het eerste als tweede Maastrichtse historische genootschap, maakte naast zijn oudheidkundige geschriften veel aquarellen van lokale monumenten. Deze afbeelding toont de Helppoort in het zuiden van de stad, in: Alexandre Schaepkens, *Monuments de Maestricht*. Aquarelles lithochromes (Maastricht 1857).

De ontdekking van het stadsarchief vormde de opmaat voor een explosie van de belangstelling in het lokale verleden op allerlei terreinen – een ware ‘historiezucht’: met geschiedschrijving, optochten en andere praktijken poogden intellectuelen als Franquinet de herinnering aan een stedelijk verleden levendig te houden. De afgelopen decennia hebben de historici meer oog gekregen voor dergelijke vormen van herinneringscultuur die zich onder het niveau van de natiestaat begeven. Dit heeft geresulteerd in een vruchtbaar onderzoeks-

boden aan mr. dr. H.H.E. Wouters, stadsarchivaris en -bibliothecaris 1947-1977, bij zijn zeventigste verjaardag (Maastricht 1982) 466-482, aldaar 470-471; Carel Bloemen, *De wordingsgeschiedenis van het Rijksarchief in Limburg* (Maastricht 1966) 70-73. Over de vondsten van manuscripten als troep in historische romans: Joep Leerssen, ‘Jan Hendrik Bormans (1801-1878), Veldekes Servaaslegende en de nationale geleerdheid’, *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg (PSHAL)* 144 (2008) 97-113, aldaar 99. Het tijdschrift onderging in de loop van de tijd verschillende naamsveranderingen: van *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg* (1864-1905) naar *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg à Maastricht* vanaf 1906. Hieronder gebruik ik de hedendaagse afkorting PSHAL. Voor enige biografische en lokaal-historische achtergrondkennis van dit artikel heb ik dankbaar gebruik gemaakt van Pierre Ubachs en Ingrid Evers, *Historische encyclopedie Maastricht* (Zutphen 2005).

Afb. 2 De Maastrichtse bisschopsmythe werd in de twintigste eeuw uitgedrukt in het Maastrichtse straatbeeld in de vorm van monumenten. Deze foto toont het Maria-monument met vier Maastrichtse bisschoppen – waaronder Servaas – strategisch geplaatst op de kruising van de Stationsstraat en de Wilhelminasingel. Het monument werd ingewijd in 1952 door de bisschop van Roermond, in: commons.wikimedia.org (geraadpleegd op 8 juni 2015).

veld waarin met name de interactie tussen regio en natie centraal staat. Tom Verschaffel heeft echter al geconstateerd dat meer onderzoek noodzakelijk is omdat er aanwijzingen zijn ‘that suggest a certain resistance to the appropriation of the regional and to the obstinacy of the attachment of the old entities’.² Het is vooral opvallend dat steden, die toch van oudsher een belangrijke plaats innamen in de herinneringscultuur van de Nederlanden, in dit opzicht nog wat stiefmoederlijk bedeed zijn. Met de opkomst van zowel nationalisme als regionalisme in de negentiende eeuw moesten zij zich een nieuwe plaats verschaffen ten opzichte van de buitenwereld. Lokale elites deden dit door zich intensief op het verleden van hun steden te storten.

Op weinig plaatsen was dit meer duidelijk dan in Limburg. Deze provincie was door Willem I gecreëerd op basis van een grote verzameling landsheerlijkheden die, in de woorden van L.J. Rogier, ‘als pepernoten over de kaart’ leken gestrooid en vervolgens waren opgehoopt onder de naam van een geografisch in het geheel niet overeenkomend middeleeuws hertogdom uit de omgeving van Luik. Limburg maakte een roerige tijd door met de toetreding tot de Duitse Bond en de afsplitsing van het Belgische deel in 1839, de separatistische jaren 1840, de serieuze toenaderingspogingen van het Frankfurte parlement in 1848 en de uiteindelijke uitreding uit de Duitse Bond in 1867. Nederland was nieuw voor de Limburgers – en daarom was de relatie tussen de twee op z’n minst afstandelijk – maar tegelijkertijd was Limburg net zo nieuw voor de Limburgers.³ Omdat de provincie al wel een lange traditie van stadsculturen kende, rijst de vraag hoe een stad als Maastricht zich verhiel tot die nieuwe nationale en regionale referentiekaders waar het in de negentiende eeuw mee te maken kreeg.

De rijke lokaal-historische cultuur en – meer specifiek – twee historische genootschappen, die in de opkomst van de Maastrichtse historiezucht een voortrekkersrol vervulden, vormen hiervoor een waardevolle bron. Van beide is de institutionele geschiedenis goed gedocumenteerd, maar een inhoudelijke analyse van hun geschriften ontbreekt voorsnog.⁴ Ze bestreken een groot

2 Tom Verschaffel, ‘In search of the greatest specificity. Some observations on regionalism’, in: Wolfgang Cortjaens, Jan De Maeyer en Tom Verschaffel (red.), *Historism and cultural identity in the Rhine-Meuse region / Historismus und kulturelle Identität im Raum Rhein-Maas* (Leuven 2008) 86-93, aldaar 90; William Whyte en Oliver Zimmer (red.), *Nationalism and the reshaping of urban communities in Europe, 1848-1914* (Basingstoke 2012). Een greep uit de literatuur over de verhouding tussen nationalisme en regionalisme: Celia Applegate, *A nation of provincials. The German idea of Heimat* (Berkeley 1990); Alon Confino, *The nation as local metaphor. Württemberg, imperial Germany, and national memory, 1871-1918* (Chapel Hill 1997); Joost Augusteijn en Eric Storm (red.), *Region and state in nineteenth-century Europe. Nation-building, regional identities and separatism* (Basingstoke 2012).

3 L.J. Rogier, ‘Limburg in de Franse tijd’, *Akademie-dagen* 5 (1952) 40-60, aldaar 41; Piet Orbons en Lou Spronck, ‘Limburgers worden Nederlanders. Een moeizaam proces’, in: Ad Knotter (red.), *Dit is Limburg! Opstellen over de Limburgse identiteit* (Zwolle 2009) 33-60; Peter Nissen, ‘Ontploffing van het regionaal zelfbewustzijn in de beide provincies Limburg na 1839’, in: *Ibidem*, 73-97.

4 Gerard H.A. Venner, ‘Honderdvijftig jaar Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap’, *De Maasgouw* 132 (2013) 4-19; Idem, ‘De stichting en eerste jaren van het Oudheidkundig Genootschap in het hertogdom Limburg’, *PSHAL* 139 (2003) 143-201; Idem, *Inventaris van het archief van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, 1863-1965* (Maastricht 2003) 1-85; Joep

werkkerrein met activiteiten op het gebied van oudheidkunde, geschiedenis, filologie, folklore, archeologie en monumentenzorg en bemoeiden zich regelmatig met overheidsbeleid. Aan het roer stond een klein netwerk van amateurgeleerden uit Maastricht en andere delen van Limburg, met contacten in andere delen van Nederland en België. De lokaal georiënteerde herinneringscultuur die zij propageerden, werd gevoed door perceptie dat het eigen verleden steeds meer onder druk was komen te staan: eerst door de komst van de revolutionaire Franse legers, die een einde hadden gemaakt aan de vroegmoderne orde en veel cultuurgoederen – waaronder archieven en kerkelijk bezit – hadden verbeurd, daarna door liberale nationale en gemeentelijke overheden, die weinig op leken te hebben met antieke overblijfselen die niet direct economisch nut opleverden.

Het is overtuigend aangetoond dat de historische cultuur van het negentiende-eeuwse Nederland in toenemende mate nationaal gekleurd raakte met de cultus van de Gouden Eeuw als brandpunt.⁵ Maastrichtse elites volgden echter een ander pad. Aan de hand van een analyse van een drietal tijdschriften onderzoekt dit artikel de beeldvorming van het Maastrichtse verleden door de oudheidkundigen van de historische genootschappen in die stad.⁶ Het onderzoek laat daarmee zien dat het zelfbeeld van de historisch geïnteresseerde elite van Maastricht in eerste instantie was gestoeld op de herinnering aan het lokale – bij voorkeur middeleeuwse – verleden, en niet op dat van de provincie of de natie. Hoewel de negentiende eeuw ook een tijd was nationale en regionale centralisatie en integratie, toont dit onderzoek dat stedelijke herinneringsculturen als die van Maastricht niet oplossen in het grotere geheel maar in deze periode juist een nieuw sterk fundament kregen. Op de volgende pagina's analyseer ik de wijzen waarop dit lokale verleden gecultiveerd werd aan de hand van een overzicht van de institutionele structuur van de genootschappen; de verbeelding van een lokale glorie tijd en de ervaring dat dat roemrijke verleden door verschillende catastrofes tot een einde was gekomen; en tot slot onderzoek ik de manieren waarop deze herinneringsculturen opgenomen werden in of afgezet tegen die van andere steden, regio's en naties.

Leerssen, 'Herinneringscultuur en geschiedschrijving tijdens de bestaansgeschiedenis van het LGOG', *PSHAL* 149 (2013) 289-306.

⁵ Niek van Sas, *De metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900* (Amsterdam 2005) 551-566; Lotte Jensen, 'De Gouden Eeuw als ijkpunt van de nationale identiteit. Het beeld van de Gouden Eeuw in verzetsliteratuur tussen 1806 en 1813', *De Zeventiende Eeuw* 26 (2012) 161-175; Marita Mathijssen, *Historiezucht. De obsessie met het verleden in de negentiende eeuw* (Nijmegen 2013) 123-124; Peter Raedts, *De ontdekking van de Middeleeuwen. Geschiedenis van een illusie* (Amsterdam 2011) 227-229.

⁶ De tijdschriften in kwestie zijn: de *Annales* (1853-1858), de *Publications* (1864-1914) en *De Maasgouw* (1879-1914).

Twee genootschappen in Maastricht

De twee puur op de studie van het verleden gerichte genootschappen die Maastricht in de negentiende eeuw rijk was, waren vooral eliteclubs. Zij verschilden iets in hun doelstellingen en de opmaak van hun ledenbestand, maar in veel opzichten waren zij vergelijkbaar. Een groot deel van hun bezigheden bestond uit een jacht op brokstukken van het lokale verleden in de vorm van manuscripten die als basis konden dienen voor een meer alomvattende geschiedschrijving.

Na zijn aanstelling als stadsarchivaris moet Franquinet (1826-1900) de smaak te pakken hebben gekregen want enkele jaren later – in 1852 – nam waarschijnlijk hij het initiatief tot de oprichting van het eerste historische genootschap in zijn stad: de *Société historique et archéologique à Maastricht*.⁷ Het ledenbestand bestond voornamelijk uit lokale notabelen, die werkzaam waren in de politiek (de burgemeester was zelfs de voorzitter), magistratuur, ambtenarij of diegenen die een vrij of (semi-)intellectueel beroep uitoefenden. Geestelijken waren opvallend genoeg vrijwel afwezig.⁸ In een lezing op de ledenvergadering constateerde Franquinet een toenemende interesse in het verleden en probeerde die te verklaren:

Pourquoi ce retour vers le passé se manifeste-t-il si puissamment dans notre siècle. C'est que notre époque est-elle même fortement historique; c'est-à-dire, qu'elle est et qu'elle sera encore probablement rémuée, labourée en tous sens par de grands événements; par des révolutions capitales. Elle a brisé les institutions de nos ancêtres, elle a rompu violemment la chaîne des traditions; et nous nous trouvons ainsi isolés, suspendus entre le passé et l'avenir, abandonnés à nos propres forces, sans racines dans l'un, sans espoir ferme et consolateur dans l'autre.⁹

Franquinet beschouwde zijn eigen tijd als een fundamenteel andere dan die van de voorgaande eeuwen. Grote veranderingen als de revoluties van 1848, waaraan hij zelf had deelgenomen, hadden het verleden losgescheurd van het heden. Deze vervreemding, die volgens Peter Fritzsche aan de basis ligt van het moderne historische besef, is terug te zien in de teksten van Maastrichtse oudheidkundigen van verschillende generaties na hem.¹⁰

7 In dit artikel spreek ik van de *Société historique à Maastricht* als ik het over de eerste Maastrichtse vereniging heb (1854-ca. 1866) en van de *Société historique dans le Limbourg* (1864-heden) als ik de opvolger bedoel. Het tweede genootschap droeg vanaf 1906 in de publicaties de volledige naam *Société historique et archéologique dans le Limbourg à Maastricht* en voerde binnenskamers al enige tijd de Nederlandstalige titel Geschied- en Oudheidkundig Genootschap in het Hertogdom Limburg.

8 *Geschied- en Oudheidkundig Genootschap te Maastricht. Société historique et archéologique à Maastricht. Reglement* (Maastricht 1853) 12-20.

9 Guillaume Franquinet, Tweede algemeene vergadering van 3^{den} November 1853, Regionaal Historisch Centrum Limburg (RHCL), Archief Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap (ALGOG), inv.nr. 1596, f. 38-49, aldaar 41.

10 Vergelijk Peter Fritzsche, *Stranded in the present. Modern time and the melancholy of history* (Cambridge MA 2004) 5; Mathijsen, *Historiezucht*, 51-54, 126.

De breuk was echter niet onomkeerbaar. De historische wetenschap was volgens Franquinet als geen ander toegerust om de band met tijd van de voorouders te herstellen. Hij had hierbij een heel specifiek doel voor ogen: een algemene – lees: nationale – geschiedenis kon pas geschreven worden als de bouwstoffen van het lokale verleden waren geïdentificeerd. Van cruciaal belang was daarom het ontrukken van historisch materiaal aan de vergetelheid, waarmee uiteindelijk het overkoepelende pantheon van de vaderlandse geschiedenis kon worden ingericht. Een dergelijke nadruk op de studie van het lokaal-nationale verleden via de bestuderen en publicatie van historische bronnen paste in een lange traditie van oudheidkunde, die tot in de negentiende eeuw veelvuldig werd beoefend in Nederland en België.¹¹

De oprichters van het Maastrichtse genootschap gaven een specifieke invulling aan deze ‘lokale’ geschiedenis. In de oprichtingsstatuten stond expliciet vermeld dat het werk zich zou moeten toespitsen op het verleden van het tegenwoordige hertogdom Limburg. In de tweede aflevering van het huisorgaan verwoordde Alexandre Schaepkens (1815-1899), kunstschilder en directeur van de Stadstekenschool, echter nog nadrukkelijker waar het genootschap voor stond:

Recueillir et publier tout ce qui a rapport à l’histoire du Duché de Limbourg et particulièrement les annales de la ville de Maestricht est le but que se propose la Société Historique et Archéologique du Limbourg. Le premier volume que la Société a fait paraître a fourni, sous ce rapport, des travaux qui serviront à compléter l’histoire de l’ancienne cité, chef-lieu du Duché.¹²

Lokale geschiedenis moest zich dus niet zomaar richten op de geschiedenis van Limburg. Het genootschap plaatste de locus daarvan duidelijk in de provinciale hoofdstad. Dit Maastrichtse particularisme uitte zich ook in de organisatorische opzet en bezigheden: het was hoofdzakelijk een gezelschap door en voor Maastrichtenaars, die schreven over Maastrichtse onderwerpen en bronnen.¹³ Verwijzingen naar de natiestaat waren vrijwel afwezig.

Deze ingewikkelde identiteitsconstructie valt beter te begrijpen als we ons realiseren dat het Limburg van de jaren 1850 nog allermist een stabiel onderdeel was van de Nederlandse natiestaat. Het separatisme van de decennia daarvoor lag nog vers in het geheugen en zowel België als Pruisen hadden hun

11 Franquinet, Tweede algemeene vergadering, 41-42; Jo Tollebeek, ‘Geschiedenis en oudheidkunde in de negentiende eeuw. De *Messenger des sciences historiques* 1823-1896’, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 113 (1998) 23-55, aldaar 28 en 52; Auke van der Woud, *De Bataafse hut. Verschuivingen in het beeld van de geschiedenis (1750-1850)* (2e editie; Amsterdam en Antwerpen 1998) 34-35.

12 Alexandre Schaepkens, ‘Annales de Maestricht, depuis 1632 jusqu’à 1708’, *Annales de la Société Historique et Archéologique à Maestricht (ASHAM)* 2 (1856-1858) 123-166, aldaar 123. Opvallend is overigens dat Schaepkens hier spreekt van een ‘Société Historique et Archéologique du *Limbourg*’, terwijl de officiële naam slechts ‘à Maestricht’ vermeldde.

13 Arnaud Schaepkens, ‘Relation du siège et du bombardement de la ville de Maestricht, par Frédéric Henri, Prince d’Orange Nassau, soutenus en 1632, par la garnison Espagnole et les habitants de la ville, sous la conduite du Marquis de Leede’, *ASHAM* 2 (1856-1858) 105-120, aldaar 106.

hoop op de incorporatie van de provincie nog niet opgegeven. De provincie was namelijk de uitkomst van een bizar compromis uit 1839 en reflecteerde de ingewikkelde staatkundige verhoudingen van die tijd. De regeling was als volgt: het vredesakkoord tussen Nederland, België en de grote Europese machten bepaalde dat Luxemburg werd opgesplitst tussen Nederland en België; dat Nederland ter compensatie gedeelten van Limburg ontving – terwijl het gebied tijdens de oorlogshandelingen grotendeels in Belgische handen was geweest –; dat Nederlands-Limburg werd gepromoveerd tot hertogdom; en dat de Duitse Bond als vergoeding voor het verlies van het Belgische deel van Luxemburg het nieuwe Limburgse hertogdom in zich mocht opnemen – maar dan wel weer met uitzondering van de vestingsteden Maastricht en Venlo.

Omdat de staatkundige status van Limburg in Nederland vrijwel geen enkele precedent had en de toekomst ervan allermint zeker was, is het weinig verrassend dat de provincie voor de meeste inwoners nog weinig emotionele waarde had. Net zoals Goffe Jensma heeft laten zien voor Friesland in dezelfde periode, waren het in deze context stedelijke initiatieven als de *Société historique à Maestricht* die de eerste stappen zetten in de richting van de vorming van een regionale cultuur.¹⁴ Maar omdat ook voor deze oudheidkundigen nieuwe entiteiten als de natiestaat en de regio Limburg in eerste instantie nog veel te abstract waren, bleef de stad hun eerste referentiekader.

Het genootschap was na de voortvarende start geen lang leven beschoren. In totaal verschenen twee delen van het jaarboek, verspreid over meerdere jaren. Het waren vooral Franquinet en Alexandre Schaepekens die artikelen publiceerden. Na 1858 verschenen geen nieuwe jaarboeken meer. Het einde kwam in 1864, nadat alle leden waren overgestapt op een nieuw genootschap, dat een jaar daarvoor was opgericht.

Het oprichtingsgezelschap van de nieuwe *Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg* bestond uit een bonte verzameling van vooral jonge lokale intellectuelen – een tekenschooldirecteur, boekhandelaar, journalist en een kapelaan. Het genootschap betrok zijn leden vooral uit de kringen van de vrije en intellectuele beroepen, zoals advocaten, kunstenaars en leraren, maar ook de lokale geestelijkheid was goed vertegenwoordigd – in ieder geval veel meer dan in het vorige genootschap – en zou haar positie binnen de vereniging de decennia daarna versterken. Het genootschap had binnen een jaar al 170 leden. In naam oriënteerde het zich op het Nederlandse hertogdom Limburg, al werd tijdens officiële circulaire aangekondigd dat het genootschap zich ook op het Belgisch deel van de regio moest richten. Vanaf het jaar van oprichting was het tijdschrift de *Publications* het kanaal waarlangs het onderzoek in ar-

14 Eric Lemmens, *Aan vorst en vaderland gehecht, doch tevreden zijn zij niet. Limburgse politici in Den Haag* (Amsterdam 2004) 120-121; Ad Knotter, 'Limburg en andere buitenprovincies. Perifere oppositie en Nederlandse staatsvorming in de jaren 1840', *Studies over de Sociaal-Economische Geschiedenis van Limburg* 57 (2012) 2-12, aldaar 11-12; Goffe Jensma, *Het rode tasje van Salverda. Burgerlijk bewustzijn en Friese identiteit in de negentiende eeuw* (Leeuwarden 1998) 21; Leerssen, 'Herinneringscultuur en geschiedschrijving', 290-292.

tikelvorm werd verspreid. In 1879 werd door enkele archivarissen uit de provincie de meer populariserende *Maasgouw* opgericht, die na enkele jaren ook onder de vleugels van de *Société historique dans le Limbourg* werd genomen.¹⁵

De doelstellingen van het genootschap weken enigszins af van die van haar voorganger. In het eerste volume van de *Publications* uit 1864 verklaarde bestuurslid Alexandre Schaepkens de noodzaak van het nieuwe gezelschap uit het cultureel achterblijven van de provincie: een moreel lichaam in de vorm van een intellectueel gezelschap zou Limburg weer een eervolle plaats kunnen verschaffen binnen de Nederlandse kring van provincies. Hij benadrukte het belang van het aan de vergetelheid ontrukken van de provinciale monumenten, literatuur en illustere mannen. Vervolgens plaatste hij het genootschap in een regionale en nationale context en verwees eveneens naar België, waarmee hij wat afstand leek te nemen van zijn meer lokaal georiënteerde pleidooi in de *Annales* een aantal jaar terug. Toch had ook nu weer Maastricht een belangrijke plaats in zijn betoog. Het museum van het genootschap moest volgens hem in deze stad komen: ‘Dans le chef-lieu du duché, dans l’antique Mosae-Trajectum, dont la gloire distinctive est son existence reculée reconnue par les savants, il n’y a point de gîte, point de toit, pour recueillir et abriter les preuves de sa vieille origine.’¹⁶ Schaepkens was en bleef in eerste instantie een Maastrichtenaar.

Het genootschap bleef – zeker in de beginjaren – nog grotendeels werken in het raamwerk van de oudheidkunde en had een Limburgbrede insteek, zonder een ‘bekrompen geest van enge nationaliteit op het gebied van Limburgsche geschiedenis en taal’. Dit betekende dat België ook werd meegenomen, al lag het zwaartepunt duidelijk bij de Nederlandse kant van de provincie.¹⁷ Hoewel de *Société historique dans le Limbourg* een meer regionale oriëntatie had dan haar voorganger, bleef ook zij vooral gericht op de ontdekking van het stedelijke verleden van de provincie. Maastricht had daarbij ontegenzeggelijk een streepje voor op andere Limburgse steden. Frans was binnen de genootschappen de dominante taal tot het einde van de eeuw, wanneer het Nederlands in toenemende mate de overhand krijgt.

15 Venner, ‘De stichting en de eerste jaren’, 166. Een ledenlijst is te vinden in Idem, *Inventaris van het archief van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap 1863-1965* (Maastricht 2003) 287-303.

16 ‘Assemblée générale de la Société, séance du 3 Janvier 1864. Extrait du procès-verbal’, *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg (PSHAL)* 1 (1864) 3-33, aldaar 5.

17 ‘Voorwoord’, *De Maasgouw. Weekblad voor Limburgsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde* 1 (1879) 1-2.

De Gouden Eeuw van Servaas en Veldeke

Het beeld van Maastricht dat oprijst uit de vroege publicaties van het genootschap is toch vooral een stad die was gekarakteriseerd door religie en oorlog. De meeste auteurs behandelden een van deze twee onderwerpen – enige uitzonderingen daargelaten. Binnen deze thematiek kreeg vooral in de geschriften van het tweede genootschap bovendien een gloriëtijd vorm die zich concentreerde op de vroege en hoge middeleeuwen.¹⁸

Hoewel Maastricht beschouwd kan worden als een van de oudste steden van Nederland, ging er opvallend weinig aandacht uit naar de vroegste dagen van de stad. De oudheid werd vooral beschouwd als een tijd in ‘de zwaarste nevelen van het verledene’, maar ook van de Romeinse overheersing, de dappere weerstand van de Belgen, het ontluikende christendom en de vestiging van verschillende Germaanse stammen.¹⁹ In de artikelen over Maastricht die deze periode behandelen ligt de nadruk vooral op de functie van de stad als voornaamste militaire overgang over de Maas en de rol die het gespeeld zou hebben in een door Tacitus beschreven veldslag tussen Claudius Civilis en het Romeinse leger van Claudius Labeo. Artikelen die deze tijd behandelen waren echter niet in overvloed, enkele archeologische publicaties daargelaten. Opvallend is in dit verband de nadruk op de functie van Maastricht als cultureel en militair knooppunt, wat werd uitgedrukt met het gebruik van een knooppuntmotief. Vanuit deze visie lag het belang van de stad in de oudheid in haar specifieke geografische positie in de Maasvallei waardoor ze fungeerde als een scharnier tussen de Romaanse en Germaanse werelden en als het laatste militaire bolwerk voor legers op weg naar het Belgische en Nederlandse achterland.²⁰

Veel meer aandacht ging echter uit naar de christelijke middeleeuwen. In zijn programmatische openingstoespraak voor het genootschap in 1864 had kapelaan Jos Habets (1829-1893) al benadrukt dat dit tijdperk de rijkste bronnen bevatte voor de oudheidkunde. Het was de bakermat van de moedertaal, gemeentelijke vrijheden, kunsten, ridderschap en – bovenal – het zuivere geloof. Uit de vele publicaties kwam het middeleeuwse Maastricht naar voren als een stad in haar meest ‘bloeienden toestand’, waarin ‘de zucht naar vrijheid en onafhankelijkheid’ eindelijk kon ontwaken.²¹ Deze bloei was volgens een andere

18 Raedts, *De ontdekking van de Middeleeuwen*, 97; Venner, ‘De stichting en de eerste jaren’, 155. Bij vergelijkbare Duitse en Italiaanse verenigingen is eenzelfde voorkeur voor de middeleeuwen en vroegmoderne tijd merkbaar: Gabrielle B. Clemens, *Sanctus amor patriae. Eine vergleichende Studie zu Deutschen und Italienische Geschichtsvereinen im 19. Jahrhundert* (Tübingen 2004) 247.

19 ‘Assemblée générale de la Société’, 9-10; Guillaume Franquinet, ‘Études sur quelques noms de lieux situés dans le duché de Limbourg et sur le nom des Éburons’, *ASHAM* 1 (1854-1855) 113-134.

20 Vergelijk de discussie tussen Habets en Caumartin over de locatie van de ‘Pons Mosae’ vermeld in Tacitus: L. Caumartin, ‘Le pons Mosae de Tacite’, *PSHAL* 11 (1874) 220-228, aldaar 227-228; Jos Habets, ‘Découvertes d’antiquités dans le duché de Limbourg’, *PSHAL* 17 (1881) 3-300, aldaar 73-74 en 101-102; Guillaume D. Franquinet, ‘Glanes historiques’, *PSHAL* 14 (1877) 101-180, aldaar 155; Jos Habets, ‘Het oudste muntwezen te Maastricht’, *De Maasgouw* 5 (1883) 885-886, aldaar 885.

21 ‘Assemblée générale de la Société’, 13-15; Herman Eversen, ‘Statutenboek van Maastricht van het jaar 1380, gevolgd door het oud privilege van 23 oktober 1413, en het nieuwe privilege van 11 mei

auteur – de lokale politicus Jules Schaepekens van Riepst sr. (1844-1925) – terug te voeren op het feit dat ‘Tricht in de Middeleeuwen een staatje op zichzelf was, – gansch eigenaardig, eenig in Europa, Genève alleen uitgezonderd –, [dat] niets gemeen bezat met de geschiedenis van het Noorden van ons land’. Daarnaast onderstreepte hij maar eens dat de ‘eigenaardigen volksaard’ van de Maastrichtenaren voortkwam uit de vanuit de middeleeuwen overgedragen ‘typische, innige liefde en gehechtheid aan hun voorvaderlijk Geloof’.²² Hier zien we ook de elitaire achtergrond van een auteur als Schaepekens van Riepst weerspiegeld: hij verbeeldde met de middeleeuwen een samenleving zonder sociale onrust en met een hechte religieus-culturele cohesie en ‘een bewonderenswaardige solidariteit, die de poorters onderling verbond’.²³

Uiteindelijk onderhield het genootschap echter ten opzichte van de middeleeuwen een wat ambivalente houding. Enerzijds beschreven de auteurs het als ‘la belle époque’ van gemeenschapszin en ‘gildengeest’, ‘kunst- en godsdienstzin’, ‘bloeienden handel’ en de ‘bloei der gemeenten’, anderzijds waren het toch ook een ‘tijden van ruw geweld’ gekarakteriseerd door een zekere ‘naïve simplicité’.²⁴ Door zowel de authentieke en tot voorbeeld strekkende aspecten van het tijdvak als de vervreemding ervan te benadrukken fungeerde het als een morele spiegel voor de eigen tijd.

De pijler onder de lokale beeldvorming van de middeleeuwen was de vestiging van een bisschopszetel rond 380 door de stadsheilige Sint Servaas. Het belang van de zetel zat erin dat het Maastricht tot het centrum van een bisdom maakte en in veel verhalen de overgang markeerde van een onbeduidende plaats naar een stad. Hierin vonden de oudheidkundigen de werkelijke oorsprongsmythe van Maastricht: met de komst van de patroonheilige en de vestiging van de bisschopszetel onderscheidde de stad zich definitief van nabij gelegen plaatsen. Zo wilden zij niet enkel het katholieke karakter van het lokale verleden onderstrepen, het was eveneens een poging om de stad een historisch

1423’, *PSHAL* 3 (1866) 252-259, aldaar 252; Idem, ‘De heiligdomsvaart van Maastricht’, *PSHAL* 7 (1870) 398-412, aldaar 398; Idem, ‘De Maastrichtsche rederijders-kamers. Eene bijdrage tot de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde’, *PSHAL* 8 (1871) 303-332, aldaar 311.

22 [Jules Schaepekens van Riepst sr.], ‘Eenige bijzonderheden omtrent straten, pleinen en bewoners van het oude Tricht’, *PSHAL* 43 (1907) 39-369, aldaar 48-49. Ik veronderstel dat we hier van doen hebben met Jules Schaepekens van Riepst sr. (vader van Jules jr., een vooraanstaand lid van de Limburgse afscheidingsbeweging in het interbellum, en eveneens familie van de eerder genoemde Alexandre en Arnaud Schaepekens), aangezien al zijn artikelen in stijl zeer overeenkomen. Rond 1900 verrijkte hij zijn naam Schaepekens met de toevoeging Van Riepst, waardoor eerdere artikelen wel eens met ‘J. Schaepekens’ zijn ondertekend. Het onderscheid tussen vader en zoon leid ik af uit een later artikel van Jules jr., waarin deze verwijst naar het hierboven aangehaalde artikel dat door zijn vader zou zijn geschreven. 23 Ibidem, 43.

24 Jules Schaepekens van Riepst sr., ‘Essai de notice biographique sur Arnaud Schaepekens’, *PSHAL* 38 (1902) 379-406, aldaar 388; Eversen, ‘De Maastrichtsche rederijders-kamers’, 311; Pierre Doppler, ‘Het voormalig Klooster “Dal van Josaphat” of “de Beyart” te Maastricht’, *De Maasgoww* 16 (1894) 53-55, aldaar 53; Herman Eversen, ‘Het gilde der “Schoensche verderen” en de Sint Anna-, of eigenlijk Sint Alofs-koeken’, *PSHAL* 15 (1878) 301-330, aldaar 304; Idem, ‘De heiligdomsvaart van Maastricht’, *PSHAL* 7 (1870) 398-412, aldaar 402; A. Meyers, ‘Joyeuse Entrée du Prince Cornille de Berghes, évêque de Liège, dans la ville de Maestricht’, *PSHAL* 26 (1889) 473-477.

belang toe te schrijven. Maastricht moest zich onderscheiden van Tongeren en Luik, die allebei ook aanspraken maakten op het bezit van de zetel – de ene tot de vierde eeuw, de ander vanaf de achtste eeuw. Door het vroegmiddeleeuwse verleden met Servaas als stralend middelpunt consequent in herinnering te roepen, probeerden Maastrichtse oudheidkundigen zich de bisschoppelijke traditie toe te eigenen.²⁵

Naast Servaas werd het Maastrichtse heldenpantheon nog verrijkt met een andere stadsheld. De aanleiding hiervoor was de publicatie van een nieuw ontdekt manuscript van de middeleeuwse Duitse minnezanger Heinrich von Veldeck door de Belgische filoloog Jan Hendrik Bormans (1801-1878) in het jaarboek van de *Société historique à Maestricht*. Het bleek om een kopie te gaan van de tot die tijd slechts uit een vage overlevering bekende *Servaaslegende* uit het einde van de twaalfde eeuw. Hoewel de dichter door zijn andere al wel bekende werk vooral werd gezien als Duits, nam Bormans in dit artikel radicaal afstand van deze these door met zijn manuscript een nieuw perspectief op de nationaliteit van Von Veldeck te formuleren. Hij presenteerde de *Servaaslegende* als het product van de Nederlandstalige of ‘Dietse’ *Veldeke* uit het Maas-Rijnland, meer specifiek het graafschap Loon. Deze revolutionaire ontdekking betekende dat de persoon die als een van de vaders van de Duitse literatuur werd beschouwd een Belg was geweest. Zijn artikel was daarom het startschot voor een jarenlange discussie over de nationaliteit van Veldeke, die tot in de eenentwintigste eeuw filologen zou bezighouden.²⁶

Dat zo een fundamenteel filologisch werk in een relatief klein en toch zeker nieuw tijdschrift verscheen was niet geheel toevallig. Franquinet had in het eerste volume van het jaarboek al gerefereerd aan Bormans en die verwees op zijn beurt in het Veldeke-artikel naar zijn ‘goede vriend Franquinet’. Bovendien verklaarde Bormans dat de reden voor het publiceren van zijn ontdekking in dit tijdschrift was dat ‘le sujet et le manuscrit lui-même appartiennent aux antiquités Maestrichtoises’.²⁷ Het manuscript was volgens hem geconcipeerd in Maastricht en daarnaast was het onderwerp van de legende, de lokale patroonheilige Sint Servaas, bij uitstek iets van deze stad. Bovendien, zo verklaarde hij,

25 Michel Willemsen, ‘L’église de Notre-Dame à Tongres, par M. Ch.-M.-T. Thys, membre correspondant de l’Académie d’Archéologie de Belgique’, *PSHAL* 3 (1866) 433-443, aldaar 433-439; Jos Habets, ‘Aanteekeningen op de Maastrichter familie Dolmans’, *PSHAL* 19 (1882) 230-249, aldaar 235; Pierre Doppler, ‘Drie verhandelingen van Willem Fexhius, deken van het voormalig kapittel van St. Servaas te Maastricht, over den bisschopszetel alsmede de oudheid en den oorsprong der St. Servatiuskerk dier stad’, *PSHAL* 29 (1892) 301-375, aldaar 301-302; Fr. Dazert, ‘Geschiedenis van het voormalig Klooster van het H. Graf, thans Bonnevantenkazerne te Maastricht, voorafgegaan door een overzicht van de geschiedenis der Orde van het H. Graf in het algemeen en van hare wederwaardigheden in deze streken het bijzonder’, *PSHAL* 38 (1902) 251-376, aldaar 310-311.

26 Jan H. Bormans, ‘Heynriek van Veldeken. Sint Servatius legende. Uitgegeven naar een handschrift uit het midden der XVde eeuw’, *ASHAM* 2 (1956-1858) 177-453, aldaar 185; Joep Leerssen, *De bronnen van het vaderland. Taal, literatuur en de afbakening van Nederland, 1806-1890* (2^e editie; Nijmegen 2011) 204-205; Jozef D. Janssens, *Hendrik van Veldeke en zijn tijd* (1130-1230). *In de schaduw van de keizer* (Zutphen 2007) 26-31.

27 Bormans, ‘Heynriek van Veldeken’, 208.

kwam zijn eigen interesse in de materie voort uit zijn Limburgse achtergrond, waardoor de keuze voor een Limburgs tijdschrift logisch leek. In de jaren daarna zou zich op basis van deze ontdekking een Maastrichtse heldencultus rondom Veldeke ontwikkelen.

Naast de bisschopszetel en de daarmee verwante stadshelden, was de tweeherigheid een cruciaal onderdeel van de verbeelding van het middeleeuwse verleden. Totdat de komst van de revolutionaire Franse legers in 1794 een einde aan de situatie maakten, was Maastricht eeuwenlang het gedeelde domein geweest van de bisschop van Luik en de hertog van Brabant. In 1632 werd dit laatste recht overgenomen door de Republiek. Dit karakteriseerde het, in de woorden van Habets, ‘eigenaardige’ – oftewel: ‘bijzondere’ – van de stad. Veel van de in de tijdschriften besproken onderwerpen werden herleid tot deze toestand: de oorlogen over Maastricht tussen Luik en Brabant, het verplaatsen van de bisschopszetel naar Luik en zelfs de zogenaamde ‘gewestelijke vrijheden’.²⁸ Meestal had de tweeherigheid een positieve connotatie: de redenering was dat de stad in staat was geweest haar twee heren voortdurend tegen elkaar uit te spelen en zo een hoge mate van autonomie en economische voorspoed had kunnen bereiken.

Historische trauma’s

Terwijl Maastrichtse amateurgeleerden de over het algemeen zeer vroege, merovingische middeleeuwen als lokale Gouden Eeuw cultiveerden, herdachten zij de zestiende en zeventiende eeuw juist als een tijd van ‘beroerten’ en verval.²⁹ De roemrijke middeleeuwen kregen reliëf door ze vaak in wat nostalgische beoordelingen af te zetten tegen het daaropvolgende tijdperk, waarvan verondersteld werd dat machten van buitenaf de lokale onafhankelijkheid steeds verder hadden ingeperkt.³⁰

In het verhaal over de opkomst en ondergang van de eigen stad fungeerden de vele belegeringen die Maastricht in de loop van de tijd had doorstaan als keerpunten. De publicaties van het eerste genootschap waren over het algemeen nog positief over dit militaire verleden van de stad. Zo schreef Franquinet:

La renommée que les différents sièges de notre ville lui ont acquise dans notre histoire nationale, nous engage à publier tous les documents que nous pouvons rassembler sur ces événements, tristes nécessités de la guerre, mais glorieux pour la place de Maestricht.³¹

²⁸ Jos Habets, ‘Historische beschrijving der Kerk van O.L. Vrouw te Maastricht’, *PSHAL* 23 (1886) 325-350, aldaar 328; Guillaume Franquinet, ‘Les Schoonvorst. Documents inédits’, *PSHAL* 11 (1874) 228-335, aldaar 271-272; Joannes Meulleners, ‘Legertochten tusschen Maastricht en Mook, sedert 1568 tot 1575, en gelijkzijdige belastingen en inkwartieringen te Elsloo’, *PSHAL* 25 (1888) 161-355, aldaar 311.

²⁹ Van Sas, *De metamorfose van Nederland*, 373-374.

³⁰ Jos Nuijts, ‘De voormalige Schuttersgilden te Maastricht’, *De Maasgouw* 13 (1891) 196, 14 (1892) 2-3, aldaar 3.

³¹ Guillaume Franquinet, ‘Siège de Maestricht en 1748. Journaux de siège et autres documents’, *ASHAM* 2 (1956-1858) 1-104, aldaar 4.

Later werden deze heroïsche bewoordingen ingeruild voor een motief dat het slachtofferschap van Maastricht meer centraal stelde. De herinnering aan de belegeringen voedde een gevoel van trauma: de vele oorlogen die de stad hadden geteisterd, hadden een einde gemaakt aan de glorieuze middeleeuwen en zo een definitieve breuk bewerkstelligd tussen de eigen tijd en het verleden.

De meeste Maastrichtse oudheidkundigen plaatsten het begin van het einde van de middeleeuwse glorie tijd in de vroege zestiende eeuw: de Maastrichtse handel floreerde nog wel, maar tegelijkertijd beroerden wederdoperij en calvinisme de stad.³² De opeenvolgende oorlogshandelingen vanaf de jaren 1560 luidden het definitieve einde in van deze bloeiperiode. In de verhalen over veldslagen en belegeringen figureerden de Maastrichtenaren consequent als dappere maar beklagenswaardige verdedigers: in de veldslagen tussen de legers van Alva en de Staatse troepen in de jaren 1560, de belegering in 1579 door de hertog van Parma en die in 1632 door de Staatse legers.

Over de aanwezigheid van de Spanjaarden in Zuid-Limburg waren de verschillende auteurs enigszins ambivalent: enerzijds waren zij beschermers van het katholicisme, anderzijds buitenlandse bezetters. Nu katholieken in Nederland en daarbuiten zich steeds meer begonnen te roeren in de publieke sfeer – met alle negatieve reacties van dien uit met name protestantse hoek – was dit thema een heet hangijzer. In 1888 publiceerde rector en pastoor Joannes Meulleners (1842-1911) een artikel over de Maastrichtse en Mookse veldtochten van Alva en Willem van Oranje tussen 1568 en 1575, waarin hij beweerde dat die eerste toch ‘geen ketterjager, maar een onhandig aristocraat’ geweest was. Het was aan zijn eerder klungelige dan hardhandige optreden te wijten dat de katholieke Nederlanders zich van Habsburg hadden afgekeerd. Dit ontlokte vervolgens een boze reactie van Robert Fruin, die het met deze katholieke vergoelijking van een schurk als Alva absoluut oneens was. Vervolgens gingen de twee auteurs elkaar fel te lijf in verschillende artikelen.³³ In het confessionele klimaat van laatnegentiende-eeuws Nederland leken de lokaal-katholieke en nationaal-liberale blik op het verleden van respectievelijk Meulleners en Fruin slecht met elkaar te verenigen.

32 Jos Habets, ‘De Wederdoopers te Maastricht tijdens de regeering van Keizer Karel V’, *PSHAL* 15 (1878) 3-190, aldaar 8; H.P.A. van Hasselt, ‘Geschiedenis van het klooster der Kruisheeren te Maastricht’, *PSHAL* 39 (1903) 3-138, aldaar 32-33.

33 M.H.J.P. Thomassen, ‘Krijgsbedrijven van Alexander Farnese in Limburg en aangrenzende gewesten (1578 & 1579)’, *PSHAL* 27 (1890) 23-142, aldaar 71; Meulleners, ‘Legertochten tusschen Maastricht en Mook’, 223 en 233; Robert Fruin, ‘De godsdienstige verdraagzaamheid van Alva geroemd en met de onverdraagzaamheid van den Prins van Oranje vergeleken door een Nederlandsch geschiedkundige’, *Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden* 88 (1889-1890) 159-177; Joannes Meulleners, ‘De beoordeeling van Alva en van Oranje, voorkomend in het opstel: Legertochten tusschen Maastricht en Mook (1568-1575), nader toegelicht en gehandhaafd’, *PSHAL* 27 (1890) 451-473; ‘Mededeeling. Was Alva verdraagzaam en de Prins van Oranje het tegendeel?’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 6 (1891) 191-192; ‘Mededeelingen. J.L. Meulleners contra prof. R. Fruin’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 6 (1891) 316-319; Eric Venbrux, ‘De Slag op de Mookerheide in constructies van nationale, provinciale en lokale identiteit’, *De Maasgouw* 119 (2000) 198-206.

Ondanks deze wat tweeslachtige houding ten opzichte van de Spanjaarden, zagen de Maastrichtse oudheidkundigen de belegering van 1579 door de hertog van Parma als de definitieve breuk met de middeleeuwse glorie-tijd. Herman Eversen (1835-1885), bestuurslid van het genootschap en vanaf 1873 gemeentearchivaris, schreef: ‘Reeds half geruïneerd door het verblijf der Spaansche troepen en de plundering van 1576, werd aan die stad de doodsteek toegebracht door de inneming van 1579’. Het geweld van de troepen van de hertog van Parma luidde het einde in van het ‘eens zoo bloeiend Maastricht’.³⁴ Dat deze episode kon worden beschouwd als een lokale oer catastrofe, daar was eigenlijk iedereen het wel over eens; welke consequenties hieraan verbonden moesten worden, stond echter open voor discussie.³⁵

In een artikel over het beleg van 1579 presenteerden priester-historici Andreas Haakman (1810-1881) en Herman Allard (1830-1915) een nieuw perspectief op de geschiedenis van het beleg. Zij zetten zich af tegen twee mythen: de vermeende totale materiële verwoesting van de stad als gevolg van de inname en de daaropvolgende herbevolking van Maastricht door ‘een troep Luikerwalen’. Waar zat hier het probleem? De consequenties van deze mythen waren namelijk dat – op een enkele familie na – vrijwel alle Maastrichtenaren moesten worden beschouwd als afstammelingen van Luikse migranten en dat van een oorspronkelijke bevolking dus eigenlijk geen sprake meer kon zijn. Haakman en Allard wilden echter bewijzen dat de ‘oud-Maastrichtsche’ families het beleg wel degelijk hadden overleefd:

Onder de [...] nieuwe burgers [na het beleg van 1579] was zeker verreweg ’t kleinste gedeelte van Luiksch grondgebied afkomstig en toch allen geen Luikerwalen, daar ze uit plaatsen overhuisden niet verre van onze goede stad Maastricht verwijderd. Bijgevolg en ten slotte: *Lieb Vaterland, kann’s ruhig sein!* Gerust moogt ge staande houden dat uwe woningen en huizingen ten jare 1579 niet alle verwoest of verbernd werden; gerust moogt gij staande houden, dat gij niet vernederd werd tot ‘een nest van enkel Spaansche soldaten’; gerust moogt gij staande houden dat uwe goede burgers geen afstammelingen zijn van Luikerwaalsche marketenters en vagabonden. De lieve vriendelijke, zilveren ster van uw wapenbord moge getaand hebben, zij is niet geheel ten onder gegaan.³⁶

Dit citaat laat met veel pathos zien waar het de auteurs om te doen was: de vernedering van 1579 was niet compleet en de eigentijdse Maastrichtenaars waren wel degelijk afstammelingen van de oudste bewoners van de stad. Deze lezing bleef ook in de jaren daarna de dominante op de pagina’s van de verenigingstijdschriften.

³⁴ Eversen, ‘De Maastrichtsche rederijkers-kamers’, 331.

³⁵ Zelfs drie eeuwen hadden ‘de herinnering aan de bloedige sporen, door de Spanjaarden in genoemde gewesten nagelaten’ niet kunnen uitwissen: Thomassen, ‘Krijgsbedrijven van Alexander Farnese’, 23; C. Nathan, ‘Die Belagerung von Maestricht im Jahre 1579’, *PSHAL* 37 (1901) 353-368.

³⁶ Andreas F. Haakman en Herman J. Allard, ‘Het beleg en de zoogenaamde verwoesting van Maastricht in 1579’, *PSHAL* 13 (1876) 311-549, aldaar 428.

Als het beleg door de troepen van Parma de stedelijke oercatastrofe was, dan had de inname van Maastricht 1632 door Staatse legers aanleiding kunnen geven tot een verhaal van een luisterrijke nationale wederopstanding. Dit was echter niet het geval. De publicaties van het genootschap beschreven de gebeurtenis veeleer als een verovering van een stad door protestants-Hollandse troepen ‘après une défense glorieuse et opiniâtre’ met als gevolg dat met name de katholieke instituten in de stad ‘eurent beaucoup à souffrir’.³⁷ Tekenend voor de terughoudendheid ten opzichte van een nationaal georiënteerde geschiedenis was dat Habets de komst van Lodewijk XIV in 1672 kon kenschetsen als het triomfantelijke herstel van de katholieke cultus en niet als een rampjaar.³⁸ In het lokaal-katholieke perspectief van de meeste leden van het genootschap was het Maastrichtse verleden in de zestiende en zeventiende eeuw vooral een periode van politiek en maatschappelijk verval, wat moeilijk te verenigen was met de nationale oorsprongsmythe van het protestantse Nederland.

In de beeldvorming van het Maastrichtse verleden waren ook de eeuwen daarna een tijd van vrijwel constante neergang. De vroegste publicaties van de twee genootschappen besteedden nog nauwelijks aandacht aan de achttiende en het begin van de negentiende eeuw. In zijn openingstoespraak stelde Habets zelfs dat vanaf het Bourgondische tijdperk de geschiedenis ‘niet meer tot ons terrein’ behoorde.³⁹ In de laatste jaren van de negentiende eeuw kwam er echter steeds meer aandacht voor de periode van de Franse overheersing (1794-1814). Het terugkerende het gevoel was dat de komst van de revolutie een definitief breekpunt met het middeleeuwse verleden had betekend. ‘Toen de Franschen in 1794 Maastricht bemachtigden en hunne vernielende hand sloegen aan alles wat met hunne zoo genaamde beschavings-denkbelden niet strookte’ leidde dit tot het einde van de tweeherigheid en – erger nog – de ‘fatale dispersion’ van kerkelijke schatten en archieven. In de woorden van een andere auteur: ‘De stad van Sint-Servatius bezweek voor het onstuimig geweld van de goddelooze benden; open gingen de poorten, de wandalen stormden binnen.’⁴⁰ Met het motief van slachtofferschap werd de Franse tijd gecultiveerd als een stedelijk trauma.

37 Jos Habets, ‘Une chanson sur le siège de Maestricht en 1632’, *PSHAL* 15 (1878) 543-544, aldaar 543; Jos Daris, ‘L’ordre du Saint Sépulcre dans l’ancien diocèse de Liège’, *PSHAL* 6 (1869) 291-382, aldaar 344.

38 Jos Habets, ‘Annalectes concernant le siège de Maestricht et le séjour des Français dans les pays d’Outre-Meuse, 1672-1679’, *PSHAL* 7 (1870) 488-498, aldaar 488, 491.

39 ‘Assemblée générale de la Société’, 16.

40 Habets, ‘Historische beschrijving der Kerk van O.L. Vrouw’, 336-337; Idem, ‘Deux lettres de M. le curé Siels au sujet du sort qu’ont eu les archives et le trésor de la collégiale de St. Servais après la suppression de la chapitre’, *PSHAL* 19 (1882) 463-468 aldaar 464; G.A. Meijer, ‘Chronicon abbreviatum Conventus Mosae Trajectensis Ordinis Praedicatorum, auctore P. Vincentio Huntjes’, *PSHAL* 46 (1910) 1-148, aldaar 18; L. Schols, ‘Een “Maastrichter Gazette” van 9 Maart 1793 met het verhaal van ’t beleg in dat jaar’, *De Maasgouw* 14 (1892) 89-90. De Franse taal en cultuur kon echter, met name bij een auteur als Franquinet, op veel meer sympathie rekenen. Hij meende dat de Franse overheersingen hadden geleid tot een situatie waarin ‘niet alleen de liefde voor dezer taal maar ook eene warme sympathie voor de natie zelve in ’t hart der Maastrichtenaars zich wortelden en heden ten dage nog bij hunne afstammelingen overgeërfd blijven’. Daarbij merkte hij op dat in de begindagen van het Verenigd Koninkrijk voor de Nederlandse taal in het geheel geen ‘geestdrift’ te bespeuren was onder de Maastrichtenaars. Guillaume Franquinet, ‘Een brief over het gebruik der Nederlandsche taal. 1814’, *De Maasgouw* 3 (1881) 482.

Juist in deze angst voor het verlies van eigenheid als gevolg van de materiële en immateriële vernietiging van het verleden door de Fransen ligt de reden voor niet-aflattende zoektocht van het genootschap naar historische brokstukken: door bronnen te beschrijven en kerkschatten te inventariseren moest de Franse catastrofe worden ongedaan gemaakt en de weg vrijgemaakt naar het authentieke verleden. De archieven, die de Fransen hadden vernietigd of geroofd, moesten worden geïnstrumentaliseerd door grote hoeveelheden manuscripten te inventariseren en te publiceren. Voortdurend hamerden de auteurs op het belang van monumenten en oudheden als tastbare bewijzen van het historische Maastricht en bouwstenen voor de hedendaagse samenleving. Met name het behoud van kerkschatten kreeg een hooglijk ideologische urgentie in de tweede helft van de negentiende eeuw als gevolg van het opkomende katholieke zelfbewustzijn en de daarmee samenhangende neogotische beweging. De consequent negatieve herdenking van de Franse tijd in de geschriften van de historische genootschappen had daarom een sterk antirevolutionair-katholieke bijklank.⁴¹

Veel verder dan de Franse tijd reikte het blikveld van de Maastrichtse oudheidkundigen niet. Voor zover de negen jaar durende belegstaat en afscheiding van België ter sprake kwam werd zij allerminst unaniem toegejuicht. Nog in 1902 verzuchtte Schaepekens van Riepmst – met een van hem bekend vleugje anti-Hollandsheid:

Les habitants restèrent sous la conduite d'une autorité, hélas méfiante et rancunière, souvent exposés aux antipathies et à la morgue de fonctionnaires et de soldats. Les deux éléments hollandais et maestrichtois se boudèrent et n'eurent que les rapports strictement nécessaires entre vainqueurs et vaincus. [...] Cette tendance à traiter les Maestrichtois en vaincus constitua la grande faute gouvernementale. Du moment qu'on s'appliqua à la corriger, les aspérités tendirent à disparaître à leur tour. On se rapprocha, on commença à se mieux connaître et à s'apprécier mutuellement, de sorte que les deux éléments en se confondant, forment aujourd'hui une population presque homogène. Le [sic] Maestrichtois appréciant hautement les bienfaits d'un pacte fondamental qui lui assure de précieuses libertés, est Néerlandais de cœur; il professe le loyalisme le plus pur, le respect et l'affection les plus sincères pour l'Auguste Reine qui par la grâce de Dieu occupe le trône constitutionnel.⁴²

Ook al lieten enkele leden van het genootschap meer positieve geluiden horen over de toetreding tot het Nederlandse koninkrijk in 1839, anderen leken juist enigszins nostalgisch terug te blikken op het decennium dat aan de Belgische

41 'Natuurlijk zag de katholieke bevolking van Maastricht met leede oogen de vervolgingen aan, die de geestelijke orden door de Fransche overheersching hadden te verduren en zeker is de in voering dier wetten niet een der minste redenen geweest, waarom het einde dier overheersing door de ingezetenen met vreugde en dankbaarheid werd begroet' (Gérard Th.L. von Geusau, 'Korte geschiedenis der kloosters te Maastricht', *PSHAL* 31 (1894) 3-139, aldaar 6; Wolfgang Cortjaens, 'Kirchenschätze des Rhein-Maas-Gebietes im 19. Jahrhundert. Historisierung und Präsentation mittelalterlicher Goldschmiedekunst im Kontext medialer Aneignung', in: Cortjaens, De Maeyer en Verschaffel, *Historism and cultural identity*, 172-203, aldaar 174-175, 179).

42 Schaepekens van Riepmst sr., 'Essai de notice géographique sur Arnaud Schaepekens', 378-379.

Opstand voorafging: ‘Maestricht était à cette époque une ville éminemment intelligente.’⁴³ Dat de opstand een verwijdering van België en de opsluiting van de stad door grens en stadswal betekende, moet ook bij auteurs zoals Schaepkens van Rimpst hebben meegespeeld in hun negatieve waardering van de periode na 1839.⁴⁴

Tussen stad en land

Maastricht was na de Belgische splitsing een verre grensstad geworden in een nieuwe provincie. Deze nieuwe afgelegen positie deed zich gevoelen op de pagina's van de genootschapstijdschriften: er moest een plaats voor de eigen stad worden gevonden in deze nieuwe constellatie. Vaak merkt de lezer in de geschriften van Maastrichtse oudheidkundigen daarom de behoefte het stedelijke verleden te spiegelen aan of te positioneren ten opzichte van andere steden, regio's of naties. Hierbij speelde de tegenstelling tussen centrum en periferie een belangrijke rol. Door Maastricht in dit ingewikkelde spanningsveld te plaatsen kreeg een gelaagd stedelijk zelfbeeld vorm.

Veel artikelen in de tijdschriften reflecteerden op de verhouding met andere steden. Opvallend genoeg fungeerden niet zozeer plaatsen in Nederlands-Limburg als vergelijkingsmateriaal maar eerder nabijgelegen steden als Aken, Tongeren en Luik.⁴⁵ De middeleeuwen waren de basis voor een gemeenschappelijk verhaal van deze steden waarbinnen het eigen verleden betekenis kreeg. Met Luik onderhielden veel van de schrijvers van de genootschappen een wat ambivalente relatie: enerzijds was het de bisschopsstad die de soevereiniteit van het katholicisme in de tijd van de tweeherigheid had bestendigd, anderzijds moest voortdurend bewezen worden dat Maastricht al vóór Luik dankzij Sint Servaas een bisschopszetel had gehad. Daar kwam nog eens bovenop dat Luik een Romaans-Waalse stad was en bloedige militaire confrontaties met Maastricht had gehad.⁴⁶ Het gedeelde katholieke verleden vormde dus zowel een bron van gemeenschappelijkheid als van conflict.

43 Godefroid Stas, ‘Notice biographique du poète Pierre Égide Schols’, *PSHAL* 10 (1873) 370-390, aldaar 375; Gérard Th.L. von Geusau, ‘De politieke indeeling van Limburg’, *PSHAL* 39 (1903) 139-271, aldaar 140; P.H. van der Kemp, ‘De samenstelling van het stedelijk en provinciaal Bestuur te Maastricht, bij en na het uitbreken van den Belgischen opstand’, *PSHAL* 40 (1904) 321-343, aldaar 324.

44 Schaepkens van Rimpst sr., ‘Eenige bijzonderheden’, 50.

45 ‘L’ostension septennale publique des reliques de Tongres, de Maestricht, d’Aix-la-Chapelle et de Cologne, les quatre villes sœurs sous l’empire romain, fournissait au Moyen-âge l’occasion à des fêtes religieuses d’une très haute portée et étaient d’une extrême importance. Les pèlerinages vers ces quatre ville étaient dans les mœurs des Belges.’ Schaepkens van Rimpst sr., ‘Essai de notice biographique sur Arnaud Schaepkens’, 389; Guillaume Franquinet, ‘Les appels à la cour d’Aix-la-Chapelle’, *PSHAL* 9 (1872) 296-310, aldaar 297.

46 Jules Schaepkens van Rimpst sr., ‘Les sièges de Maestricht en 1407 et 1408, pendant le règne de Jean de Bavière et la bataille d’Othée’, *PSHAL* 38 (1902) 407-428, aldaar 420; Joannes Meulleners, ‘Vie de Saint Lambert, précédée d’un essai historique et ethnographique de l’époque la plus ancienne de la ville de Maestricht et des environs’, 438-493, aldaar 477. Vergelijk ook de eerder genoemde artikelen bij de twist over de bisschopszetel.

Afb. 3 Titelafbeelding van De Maasgouw, in: De Maasgouw 26 (1904) 1.

Naast deze Maas-Rijnlandse zustersteden, koesterden veel leden van het genootschap voor België als geheel warme gevoelens: Habets omschreef het als ‘un bon pays voisin, notre ancienne patrie belge’ en ook bij anderen is een zeker Belgicisme merkbaar.⁴⁷ Dit is niet vreemd aangezien de lokale publieke sfeer, zeker in de eerste helft van de eeuw, nog sterk georiënteerd was op België. In de context van de twee historische genootschappen uitte dit zich in de regelmatige publicatie in de tijdschriften van Belgische auteurs, Belgische lidmaatschappen en Belgische onderwerpen.⁴⁸

Veel sterker was de relatie met Limburg. De *Société historique dans le Limbourg* was in eerste instantie een provinciaal georiënteerd genootschap, maar met een duidelijke voorkeur voor regionale stadsgeschiedenis. Deze stedelijk-provinciale gezindheid was terug te zien in de nieuwe titelafbeelding die de redactie van *De Maasgouw* vanaf 1904 bovenaan haar tijdschrift plaatste.

De titel verbeeldt de gemeentewapens ‘der vier voornaamste steden’ en – in het midden – de skyline van Maastricht als ‘Mosae Trajectum’. Heel anders dan het meer op de plattelandscultuur gerichte volkenkundig regionalisme van het interbellum toont deze afbeelding in welke mate het beeld van de provincie in deze tijd nog geworteld was in de provinciale hoofdstad. Dit bevestigt de stelling van Joep Leerssen dat het proces van Limburgse iden-

47 Jos Habets, ‘Coutumes de la ville de Maestricht par Louis Crahay’, *PSHAL* 13 (1876) 559-566, aldaar 559; Schaepkens van Riepmst sr., ‘Essai de notice biographique sur Arnaud Schaepkens’, 384-392. Deze belgicistische houding kwam bij sommige auteurs redelijk expliciet naar voren. Zo schreef Jos Eversen over Maastricht in de zeventiende eeuw: ‘Men hoopte echter dat weldra onze provincie met Zuid-Nederland zou vereenigd worden, waarbij ze door hare geografische ligging, haar godsdienst en volkskarakter behoorde.’ Jos Eversen, ‘Eene weddenschap over den overgang van Maastricht en de landen van Overmaas aan de Staten in 1679’, *De Maasgouw* 6 (1894) 934-935, aldaar 935.

48 Een vergelijking van het ledenbestand tussen 1865 en 1900 maakt duidelijk dat het aantal Belgische leden in deze periode slechts licht was afgenomen (14-11%): Venner, *Inventaris*, 287-303; Ad Knotter, ‘Paradoxen van de grens. Ongelijke ontwikkeling, grensoverschrijdende mobiliteit en de vergelijkende geschiedenis van de Euregio Maas-Rijn’, *Studies over de Sociaal-Economische Geschiedenis van Limburg* 46 (2001) 159-174; Leo Wessels, ‘Over grenzen, beeldvorming en identiteit. Aspecten van Nederlandse natievorming en een problematische regionale identificatie: Limburg vanaf circa 1800’, in: Paul Tummers e.a. (red.), *Limburg. Een geschiedenis vanaf 1800* III (Maastricht 2015) 279-302; Wolfgang Cortjaens, Jan De Maeyer en Tom Verschaffel, ‘Regional identity as a catalyst for the development of the modern nation-states. An introduction’, in: Cortjaens, De Mayer en Verschaffel, *Historism and cultural identity*, 7-32, aldaar 16-17.

titeitsvorming voortkwam uit van een samenraapsel van verschillende stads-culturen die in de loop van de negentiende eeuw steeds meer naar elkaar toe groeiden.⁴⁹ Ook in de kringen van Maastrichtse oudheidkundigen is tegen de eeuwwisseling een voorzichtige ontwikkeling merkbaar waarbij het primaat van de eigen stad af en toe wordt ingeruild voor een visie op de hele provincie – al betekende dit natuurlijk niet dat het stedelijk verleden niet meer ter sprake kwam.⁵⁰

Tegelijkertijd valt op hoe spaarzaam verwijzingen naar de Nederlands-nationale geschiedenis waren in de publicaties. De eerder genoemde openings-toespraken van Schaepkens en Habets motiveerden de doelstellingen van de *Société historique dans le Limbourg* nadrukkelijk door de provincie binnen de overkoepelende canon van de nationale geschiedenis te plaatsen. Ik denk echter dat we voorzichtig moeten zijn met het onverwijd accepteren van deze uitdrukkingen van vaderlandsliefde. De retoriek van de openingstoespraken staat namelijk in scherp contrast met de inhoud van de publicaties, waarin nationale verwijzingen merendeels ontbreken.⁵¹ Franquinet was een van de weinige leden die zich af en toe openlijk bediende van een nationaal-Nederlandse retoriek.⁵² De uitgesproken negatieve houding van veel van zijn collega's ten opzichte van de zestiende- en zeventiende eeuw illustreert de problematische relatie met Nederland. Voor zover sprake was van een vorm van nationale identificatie in de geschriften van de genootschappen kwam deze vooral tot stand door de eigen positie af te bakenen ten opzichte van 'Hollanders', 'Staatschen' en 'protestanten'. Het verleden van de katholieke Maastrichts-Limburgse Nederlanders – in de woorden van een auteur: 'de oudste kinderen des huizes' – was het centrale referentiepunt voor een eigen vaderlandse herinneringscultuur.⁵³

49 Auguste Flament, Pierre Doppler en Jos Eversen, 'Den goedgunstigen lezer heil!', *De Maasgouw* 26 (1904) 1-2; Joep Leerssen, 'De Limburgse identiteit', in: Tummers, *Limburg*, 310; Jos Perry, '“t Nachtegaaltje zingt”. Regionalisme in Nederlands-Limburg 1900-1950', in: Knotter, *Dit is Limburg!*, 187-227, aldaar 198.

50 Een voorbeeld van toenemend provinciaal besef is de discussie op de pagina's van *De Maasgouw* of Limburg wel de correcte naam zou zijn van de eigen provincie: Jos Habets, 'Het Hertogdom Limburg', *De Maasgouw* 11 (1889) 165; Victor de Stuers, 'Het Hertogdom Limburg', *De Maasgouw* 11 (1889) 173; Auguste Flament, 'Het Hertogdom Limburg', *De Maasgouw* 23 (1901) 37; Victor de Stuers, 'Moet Limburg nog hertogdom heeten?', *De Maasgouw* 27 (1905) 57-58. Bekijk ook: Jos Eversen en Joannes Meulleners, 'De Limburgsche gemeentewapens vergeleken met de oude plaatselijke zegels en beschouwd in het licht der locale geschiedenis', *PSHAL* 35 (1899) 5-586. Deze door de historische genootschappen vanuit Maastricht geleide Limburgse identiteitsvorming werd echter met name vanuit Roermond betwist. Dit blijkt onder andere uit de oprichting van het Provinciaal Genootschap voor Kunst, Taal en Letteren 'Limburg', een Noord-Limburgse tegenhanger voor de *Société historique dans le Limbourg*, in 1893.

51 Ook Duitse en Italiaanse genootschappen hadden in dezelfde periode een meer lokaal-historische dan nationale insteek: Clemens, *Sanctus amor patriae*, 316-335; Abigail Green, *Fatherlands. State-building and nationhood in nineteenth-century Germany* (Cambridge 2001) 102-111.

52 Guillaume Franquinet, 'Een Oranje-feest te Maastricht in 1747', *De Maasgouw* 1 (1879) 129-130; Idem, 'Een tweede Oranje-feest te Maastricht in 1749', *De Maasgouw* 1 (1879) 145-146; Idem, 'De prins van Oranje Willem IV te Maastricht in 1751. Een maaltijd op het stadhuis', *De Maasgouw* 1 (1879) 177-178.

53 Meulleners, 'De beoordeeling van Alva en van Oranje', 473. 'Ofschoon in den tachtigjaren oorlog de landen van Overmaas reeds vroeger veel te lijden hadden, waren zij nog gedurende zestig jaren in het

Hoewel Nederland over het algemeen afwezig is in de teksten van de genootschappen, is bij sommige auteurs een expliciet anti-Hollands geluid te horen. Een voorbeeld daarvan is het 307 paginalange artikel ‘Het beleg van Maastricht in 1673’ van de hand van de Maastrichtse onderwijzer L. van der Leur. Onderwerp is het beleg en de daaropvolgende inname van de stad door de troepen van Lodewijk XIV. Het verhaal centreert zich rondom het beeld van Maastricht als militaire stad: ‘Haar loopbaan is [...] een krijgsloopbaan geweest. Eeuwen lang heeft ze geharnast en gewapend bij de landsgrens op post gestaan, wakende over de veiligheid en de rijkdommen van ’t gemeenebest der Zeven-Provinciën.’⁵⁴ Hier ontleent Maastricht zijn historische betekenis aan de specifieke functie als bewaker van de natie. Later in de tekst wordt echter duidelijk dat deze verhouding eerder negatief is dan iets anders.

Van der Leur beschrijft een discussie tussen verschillende fracties in de Staten-Generaal over de vraag of Maastricht het daadwerkelijk waard is beschermd te worden tegen de Franse legers en of het niet beter is de volledige verdediging op Holland te concentreren. Uiteindelijk winnen de stemmen voor de bewapening van Maastricht het pleit, want

’t Was te schoon om ten koste van Maastricht de Franschen op een afstand te houden, dan dat men ’t niet beproeven zou! Hoe de Maastrichtenaars zelve erover dachten hun stad tot kampplaats met ’t machtige Frankrijk te zien aangewezen, daarover bekommerde men [de Staten-Generaal] zich niet: naar de meening te Maastricht, dat als wingebied deel uitmaakte van de Republiek, vroeg men in den Haag destijds allerminst. Maastricht werd tot de tanden gewapend!⁵⁵

De toon van de eerste zin uit het citaat is ironisch: Van der Leur citeert een fictieve stem en ridiculiseert deze tegelijkertijd. Hierdoor ontstaat een afstand tussen de positie van de schrijver en de geciteerde stem. Maastricht, zo blijkt hieruit, is niet langer de heroïsche beschermengel van het vaderland maar eerder het tragische slachtoffer van een keiharde Hollandse *Realpolitik*.

Dit is niet de enige keer in de tekst waarin de belangen van het zeventiende-eeuwse Maastricht lijnrecht tegenover die van de machthebbers in Den Haag worden geplaatst. Maastricht staat centraal in het verhaal en dat is waar de primaire loyaliteit van de auteur naar uit lijkt te gaan. Over beide kanten heeft hij zowel positieve als negatieve woorden over. Voor zover sprake is van identificatie met Nederland is deze behoorlijk zwak. Deze spreekt uit enige positieve opmerkingen over stadhouders Willem III maar kenmerkt zich ook door een negatieve centrum-periferieverhouding met ‘Holland’ en de ‘Staten’.

bezit gebleven van hunnen wettigen vorst [de Spaanse koningen]. [...] Men mag gerust aannemen, dat de Maastrichtenaren niet erg met de Staatschen sympathiseerden, en van den anderen kant niet erg door deze vertrouwd werden’ (Alfred Habets, ‘Geschiedenis van de Landen van Overmaas, sedert den vrede van Munster tot aan het Partage-Tractaat, 1648-1662’, *PSHAL* 33 (1896-97) 135-213, aldaar 137, 143).

⁵⁴ L. van der Leur, ‘Het beleg van Maastricht in 1673’, *PSHAL* 45 (1909) 131-438, aldaar 132; Bestuursvergadering van dinsdag 2 maart 1909, RHCL, ALGOG, inv.nr. 28, f. 56.

⁵⁵ Van der Leur, ‘Het beleg van Maastricht in 1673’, 147.

‘Was ’t wonder, dat de Maastrichtenaar, als hij van *vaderland* hoorde gewagen, in den geest niet heen te dwalen placht naar de lage landen aan de zee! Met de grootst mogelijke onverschilligheid zag hij dan ook thans de naderende verwisseling van beheerscher tegemoet.’⁵⁶ Alles beschouwd ging Maastricht onder Lodewijk zelfs een mooiere toekomst tegemoet ‘onder ’t bewind van een vorst, die, hoewel vreemdeling en veroveraar, in enkele dagen meer hart toonde voor hare [de Maastrichtse] belangen dan hare Noordelijke broeders gedurende eene aanwezigheid van meer dan veertig jaren.’⁵⁷ Op deze manier roept de tekst in eerste instantie een identificatie op met Maastricht; Nederland en Frankrijk zijn meestal niet meer dan kaders waarin de stadsgeschiedenis betekenis krijgt; Limburg ontbreekt hoegenaamd.

Besluit

De oudheidkundigen van de twee genootschappen bleven in de tweede helft van de negentiende eeuw een vooral stedelijke en pas in tweede instantie regionale zienswijze op het verleden cultiveren. Dit gebeurde in een context waarin de stedelijke ruimte in hoog tempo veranderde, gepaard met een toenemende centralisatie van de nationale macht. In de publicaties van de genootschappen is terug te zien dat dit de vrees voedde een bepaalde vorm van eigenheid te verliezen, met name op het terrein van de krijgs- en kerkgeschiedenis. De articulatie van militair- en religieus-historische eigenaardigheden moest een antwoord bieden op de radicale transformaties waarmee de lokale elites zich zagen geconfronteerd.

Bij veel auteurs lag het primaat uiteindelijk bij de creatie van een eigen – meestal op katholieke leest geschoeide – stedelijke herinneringscultuur. Maastricht was voor hen het eerste referentiepunt en slechts via de stad konden zij zich verbinden aan andere entiteiten. Tegelijkertijd kan worden gezegd dat het historisch zelfbeeld van de stad juist zijn betekenis ontleende aan die andere culturele oriëntatiepunten. Identificatie met Maastricht behelsde namelijk meestal ook een lokalisering van de stad in Limburg, het Maas-Rijnland of de natiestaat. De belegering van de stad door de hertog van Parma in 1579 bijvoorbeeld was vrijwel nooit een puur lokale gebeurtenis maar moest zich verhouden tot de bredere context van de Nederlandse Opstand.

Soms werd de relatie tussen het lokale en bovenlokale verleden positief gewaardeerd, vaak niet: de voorbeelden hebben laten zien dat vooral de verhouding met de nationale geschiedenis enigszins ambivalent was. Holland werd geassocieerd met religieuze onderdrukking, vernietiging van erfgoed en algemene onverschilligheid ten opzichte van lokale belangen. Hieruit blijkt hoe voornamelijk de toe-eigening van het stedelijke militaire en religieuze verleden

⁵⁶ Ibidem, 361. Cursief in het origineel.

⁵⁷ Ibidem, 433-434.

de arena was waarbinnen een proces van groepsvorming en negatieve stereotypering tussen Maastricht en Holland plaatsvond. Het is daarbij soms moeilijk onderscheid te maken tussen het onbehagen van verschillende auteurs met Holland en hun verhouding met Nederland als geheel.

De grote geografische en misschien ook culturele afstand tot het centrum van de nationale macht en een zekere vorm van periferie-ervaring droegen er in ieder geval toe bij dat zij letterlijk over de grens keken naar zustersteden als Luik, Tongeren en Aken en zelfs naar België. Zij identificeerden zich niet zozeer met een Maas-Rijnlandse cultuurzone als zodanig, maar gebruikte haar wel om een lokale eigenheid te onderbouwen: door het accent niet te leggen op de nationale geschiedenis, waarbinnen Maastricht een minderwaardige positie had, maar op een ander geografisch kader won het eigen stedelijk verleden aan belang. De periferie-ervaring weerhield hen er daarom niet van om het verleden van Maastricht juist door zijn andersheid positief te waarderen en te cultiveren.

Dit alles maakt duidelijk dat zelfs aan het begin van de twintigste eeuw de mentale horizon van de Maastrichtse liefhebbers van de stadsgeschiedenis nog in een belangrijke mate gevormd werd door hun directe leefomgeving: de stad. De moderne wereld met al haar (boven)landelijke kranten, trein- en telegraafnetwerken maakte misschien dat referenties naar de buitenwereld noodzakelijk waren, maar ze sloot een identificatie met de stad absoluut niet uit. Sterker nog, tegen de achtergrond van een nieuwe natiestaat en provincie faciliteerden de langdurige aanwezigheid van stadswallen, het felle internationale getouwtrek over het Maas-Rijnland en de opkomst van een politiek katholicisme een omgeving waarin een specifieke perifere en daardoor zeer lokaal georiënteerde herinneringscultuur kon bloeien.

Tymen Peverelli is op dit moment werkzaam bij de Universiteit van Amsterdam, waar hij werkt aan een proefschrift over de verhouding tussen lokale en nationale identiteitsvorming in verschillende Belgische en Nederlandse steden in de negentiende eeuw.

Correspondentieadres: Spuistraat 134-kamer 6.51, 1012 VB Amsterdam. E-mailadres: T.Peverelli@uva.nl.